

II. PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

Prawo i literatura. Parerga, red. Joanna Kamień, Jerzy Zajadło, Kamil Zeidler, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019, ss. 434.

Cóż wspólnego może mieć ze sobą prawo i literatura? Bez wątpienia przedmiotem zainteresowania obu tych dziedzin są teksty, czyli ciągi słów, zdań niosących treść, które to podlegają interpretacji. Nie można się jednak poprzestać na tym spostrzeżeniu. Literatura stanowi bowiem nośnik koncepcji filozoficznych i refleksji etycznych¹, a prawo siłą rzeczy jest wyrazem urzeczywistnienia takich czy innych założeń filozoficznych i etycznych. Po wtóre literatura odnosi się chyba zawsze w mniej lub bardziej metaforyczny sposób do realnego świata, stanowi więc komentarz do ludzkich stanów egzystencjalnych bądź problemów społecznych. Z tymi ostatnimi zaś nieuchronnie wiąże się fenomen prawa. Literatura może być zatem narzędziem, które uwrażliwia na kontekst społeczny osoby odpowiedzialne za jego tworzenie, interpretowanie i stosowanie. Z radością więc należy przyjąć fakt pojawienia się w Polsce badań w nurcie *law and literature* – kierunku badawczym popularnym zwłaszcza w amerykańskiej filozofii prawa, w podręcznikach opisywanym jako przykład postmodernistycznego podejścia w naukach ogólnych o prawie². Zaznaczyć należy, że recenzowane dzieło nie ma w Polsce charakteru zupełnie pionierskiego. Odnotowania wymagają trzy prace pod redakcją historyków prawa z Uniwersytetu Warszawskiego – Marka Wąsowicza i Jarosława Kuisza³, a także artykuł Grzegorza Maronia⁴.

Recenzowana praca stanowi zbiór artykułów pogrupowanych w dwie kategorie: „od prawa do literatury” oraz „od literatury do prawa”. Autorami są zarówno przedstawiciele nauki prawa, jak i filologii z kilku polskich ośrodków, a także studenci prawa na Uniwersytecie Gdańskim oraz z kilku zagranicznych uczelni (związani krótkotrwale z WPiA UG poprzez program Erasmus). Autorzy w pierwszej części publikacji podejmują przede wszystkim problematykę metodologiczną nurtu *law and literature*, w drugiej – analizują wątki prawne i prawnicze w wybranych dziełach literackich, a także filmowych.

Z zagadnień metodologicznych szczególną rolę odgrywa sposób wyznaczenie kierunków badań, które dotyczą związku prawa i literatury. Zarówno Joanna Kamień, jak i Kamil Zeidler prezentują swoje autorskie koncepcje. Kamień (s. 30–34) wyróżnia cztery zasadnicze kierunki badawcze: 1) „prawo jako literatura” (ujęcie wewnętrzne), który traktuje tekst prawny jako rodzaj narracji literackiej, a więc postuluje stosowanie do badania prawa metod nauk o literaturze; 2) „prawo w literaturze” (ujęcie zewnętrzne) poszukujący motywów prawnych w dziełach literackich; 3) „literatura w prawie”, który odnosi się np. do zagadnień związanych z prawem autorskim, cenzury czy powoływania się na literaturę piękną w mowach sądowych lub orzecznictwie; 4) „literatura jako prawo” dotyczący tekstów literackich, które spełniały jednocześnie funkcję kodowania norm prawnych (np. w antycznym Rzymie). Z kolei Zeidler (s. 17–23) przedstawia klasyfikację, złożoną aż z sześciu ujęć badawczych. Oba te teksty dzięki oryginalnym i głęboko przemyślanym propozycjom posuwają znacznie rozumienie związków literatury i prawa. W wyodrębnionej przez Zeidlera kategorii „literatura prawnicza” plasuje się artykuł Tomasza Widłaka analizujący *Sprawę Grotolazów* Lona Fullera (s. 95–107), czyli znane dzieło filozoficznoprawne, w którym zastosowano narrację typową dla literatury pięknej. Z pierwszej części wart uwagi jest również

¹ Szyszkowska (2013: 415): „Bez pisarzy filozofia byłaby dostępna jedynie dla wtajemniczonych”.

² Morawski (2014): 349.

³ Wąsowicz, Kuisz (2015), (2017), (2019).

⁴ Maroń (2018): 11–28.

tekst Marty Andruszkiewicz (s. 67–79), w którym badaczka, reprezentująca podejście „prawo jako literatura”, przedstawia argumenty na rzecz traktowania tekstu prawnego jako gatunku literackiego.

Druga część recenzowanego zbioru to 23 prace, w których wykorzystano drugie ze wskazanych przez Kamińską podejść – ujęcie zewnętrzne. Na podstawie utworów *Zabić drozda* Harper Lee, *Proces* Franza Kafki, *Biesy* Fiodora Dostojewskiego, *Rok 1984* George’a Orwella czy *Krótki film o zabijaniu* Krzysztofa Kieślowskiego poszczególni autorzy snują refleksje wokół uniwersalnych problemów związanych z funkcjonowaniem w społeczeństwie fenomenów władzy, państwa i prawa. Popularność wymienionych utworów nie oznacza wcale, że spostrzeżenia zawarte w artykułach są trywialne albo nieciekawe. Na szczególną uwagę zasługuje praca Izabeli i Karola Dobrzeńskich (s. 177–188). Autorzy analizują poetycki odczyt Cypriana Kamila Norwida *Rzecz o wolności słowa*, w którym poeta rozróżnił „wolność mówienia” i „wolność słowa”. Ta druga chroni samo słowo, prawdę, czyli zgodność myśli z tym, do czego się ona odnosi. Tym samym nakłada na podmiot korzystający z wolności mówienia pewne obowiązki, a przed prawodawcą stawia pytanie o możliwość delimitacji tego prawa.

Należy zauważyć, że recenzowane dzieło w zasadzie nie pokrywa się z pracami pod redakcją Wąsowicza i Kuisza. W warszawskich *Szkicach* rozważania metodologiczne idą w innym kierunku niż w gdańskiej *Parerdze*. W *Szkicach* autorzy, którzy wykorzystywali ujęcie zewnętrzne, analizowali przede wszystkim wątki dotyczące prawa obowiązującego w przeszłości w literaturze polskiej. W *Parerdze* zaś oś refleksji nie jest historycznoprawna, ale filozoficznoprawna, a inspirację stanowi nie tylko literatura (i filmografia) rodzima, ale przede wszystkim powszechna. Tym samym oba te przedsięwzięcia się uzupełniają.

Całość recenzowanego zbioru należy ocenić bardzo pozytywnie – nie tylko pod kątem merytorycznym, ale też edytorskim. Zagadnienia poruszone w poszczególnych artykułach zadziwiają swoją różnorodnością, a zarazem komplementarnością. Nie zauważono żadnych błędów językowych. Elegancka szata graficzna w pełni koresponduje z faktem, że przedmiot opracowania mieści się w dziedzinie estetyki prawa. Dodatkowo uznanie należy się Redaktorom za sam pomysł zaangażowania w projekt studentów, tym zaś za przygotowanie twórczych i dojrzałych prac.

Recenzowana publikacja skłania do wielu refleksji dotyczących szczegółowych zagadnień w niej poruszonych. Tytułem zakończenia warto jednak podzielić się wnioskiem ogólnym. Badania w nurcie *law and literature* mogą być odbierane jako przerafinowane. Jeśli jednak przyjmie się przekonanie, że piękno – z jednej strony, z drugiej zaś – badawcza ciekawość są wartościami autotelicznymi, perspektywa wyraźnie się zmienia. Gdyby komuś taki argument nie wystarczył, warto zauważyć, że literatura stanowi cenny kanał komunikacji pomiędzy prawnikami i nieprawnikami. Laikowi pozwala zrozumieć kontekst i złożoność dylematów, przed jakimi staje prawnik (bądź też ustawodawca), prawnikowi zaś częstokroć daje możliwość założenia okularów szarego obywatela. Czegóż nie trzeba nam dzisiaj bardziej jak komunikacji? Metodologia prawoznawstwa nie musi być zawsze odgradzona wysokim murem, za który zaglądną tylko nieliczni, lecz może znajdować cenne pole współpracy z innymi dziedzinami, jak pisze Jerzy Zajadło, podsumowując roztrząsanie problemu, w jakim sensie Cynceron był prawnikiem (s. 64). Jeśli zadaniem nauki jest poszukiwanie prawdy we wszystkim, to na pewno wiele subtelných, ale zaskakujących odkryć mogą przynieść badania na styku prawa i literatury – to główny wniosek płynący z lektury recenzowanej pracy.

Paweł Boike

pawboike1998@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0789-0897>

- Maroń, G. (2018). Odwołania do literatury pięknej w opiniach rzeczników generalnych Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. *Przegląd Prawa Publicznego* 10: 11–28.
- Morawski, L. (2014). *Filozofia prawa*. Toruń.
- Szyszkowska, M. (2013). *Literatura piękna jako źródło refleksji filozoficznej oraz wiedzy filozoficznej*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie 65.
- Wąsowicz, M., Kuisz, J. (red.) (2015). *Prawo i literatura*. Szkice. Warszawa.
- Wąsowicz, M., Kuisz, J. (red.) (2017). *Prawo i literatura*. Szkice drugie. Warszawa.
- Wąsowicz, M., Kuisz, J. (red.) (2019). *Prawo i literatura*. Antologia. Warszawa.